

# Zinātnes Vēstnesis

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADEMIJAS UN LATVIJAS ZINĀTNIKU SAVIENĪBAS BILETENS

ISSN 0236—4115

INDEKSS 77165

LICENCE 000233

NR. 12 (14)

1990. GADA DECEMBRIS

Iznāk kopš 1989. gada septembra

Cena 30 kapeikas

Metiens 2300 eksemplāri

## SATURĀ:

- ZA PREZIDIJA
- ZINĀTNIKU SAVIENĪBA
- BALTIEŠU VIENOŠANĀS
- VĒSTURNIEKU REDZEJUMS
- SOMUGRU KONGRESĀ
- KIJEVAS SIMPOZIJA
- PAR ZINĀTNIKU GRĀDIEM
- PAR TIRU VALODU
- BIBLIOGRĀFISKIE SAKARI

\* \* \*

«Zinātnes Vēstneša» abonēšanas maksa  
gadam — 4,60 rbļ.,  
pusgadam — 2,30 rbļ.,  
trim mēnešiem — 1,15 rbļ.

\* \* \*

Redkolēģijas vadītājs Ēvalds Mugerūvičs  
Redkolēģijas locekļi: Jurijs Artjuhs, Elmārs  
Bekēris, Mārtiņš Bekēris, Juris Ekmanis, Jānis  
Graudonis, Jānis Kļava, Oskars Martinsons,  
Ruta Skudra  
Korektore Mirdza Gulbe

Nodots salikšanai 12.11.90. Parakstīts iespiešanai  
12.12.90. Formāts 70×108/16. Tipogrāfijas papīrs Nr. 1.  
Augstspiedums. 1,4 uzsk. iespiedl., 1,4 uzsk. krāsu  
nov., 1,6 izd. l. Pasūt. Nr. 992-1. Redakcijas adrese:  
226530 PDP Rīgā, Turgeņeva ielā 19, tel. 226198.  
Iespīests tipogrāfijā «Rota», 226011, PDP Rīgā, Blau-  
maņa ielā 38/40.

Бюллетень «Зинатнес Вестнесис» («Вестник  
науки») АН Латвии и Союза ученых Латвии.  
На латышском языке. Издательство «Зинатне»  
АН Латвии, г. Рига, ул. Тургенева, 19.

© Izdevniecība «Zinātne», «Zinātnes Vēstnesis»,  
1990

Redaktors Vilhelms Ļuta



Vilhelms Ļuta

## ZINĀTŅU AKADEMIJAS PREZIDIJA

ZA Prezidijs 25. oktobrī noklausījās zinātnisku ziņojumu «Dabisko aminoskābju agonisti un antagonisti ārstniecisko preparātu sintēzē». Referents ķīmijas zinātņu doktors Ivars Kalviņš izvērtēja Organiskās sintēzes institūta pieredzi, izstrādājot jaunus pretvēža imūnomodulatorus un kardioprotektorus. Viņš uzskatāmi raksturoja aziridīnkarbonskābju galvenos iegūšanas un derivatizācijas veidus un jauna oriģināla pretvēža imūnomodulatora — leakadīna — izstrādi.

Jaunu medikamentu sintezēšana ir ļoti darbietilpīgs process. Lai atrastu jaunu vielu, ir jāpārbauda apmēram divdesmit tūkstoši ķīmisko savienojumu. Visiem šiem eksperimentiem ir vajadzīgi astoņi līdz desmit gadi.

Tā kā Organiskās sintēzes institūtā ir augsta zinātnieku kvalifikācija un labi nodrošinātas iestādes struktūras, te sintēzē apmēram ceturto daļu no visiem Padomju Savienībā sintezētajiem medikamentiem. Lai institūts arī turpmāk strādātu tikpat sekmīgi, nedrīkst samazināt līdzšinējā finansējuma apjomu.

Zāļu ražošana Latvijā varētu kļūt par vienu no visvairāk perspektīvajām zinātnes nozarēm. Ir lietderīgi izstrādāt republikas (vai pat visas Baltijas) medikamentu sintezēšanas programmu. Un šo programmu nedrīkst pakļaut tā dēvētajai grantu sistēmai. Kā aizrādīja ZA korespondētājloceklis Juris Zaķis, nevis darbs ir jāiedzen sistēmā, bet gan otrādi — sistēma jāpiemēro darbam. Būtu nehumāni zāļu izgatavošanas programmu ielikt Prokrusta gultā un apcirst.

Ziņojumu par zinātnes apakškomisijas darbu Latvijas Republikas Augstākajā Padomē sniedza deputāts Jānis Vaivads. Ar apakškomisijas līdzdalību parlamentā top likums par zinātņi, kā arī likums par zinātniski pētniecisku iestādi un likums par kultūratbildību. Tiek gatavoti priekšlikumi nodokļu likumdošanai, valsts budžeta projektam. Parlamentārās kontroles kārtībā tiek izskatīti Ministru Padomes lēmumu projekti par zinātnes finansēšanas principiem, zinātnisko grādu piešķiršanas kārtību Latvijas Republikā un zinātnieku algu reformu.

Zinātnes apakškomisijai grūtības rada tas, ka pagaidām nav sagatavota zinātnes attīstībai nepieciešamā likumdošanas bāze. Turklāt trūkst informācijas par zinātnē notiekošo. Nav ciešas sasaistes ar plašu zinātnieku sabiedrību. Nav tās oficiālā viedokļa par likumprojektiem.

Jānis Vaivads secināja, ka likumprojektu analizē un likumdošanas priekšlikumos zinātnes apakškomisijai jābalstās uz zinātnieku sabiedrību. Var būt, ka jāizveido pastāvīga sadarbības grupa. Pie Latvijas zinātnes padomes vai apakškomisijas perspektīvā jāizveido scientiologu grupa, kas analizēs zinātnes attīstības procesus, sagatavos zinātnes politiku.

Zinātņu akadēmijas Prezidijs nolēma atbalstīt zinātnieku iesaistīšanos Augstākās Padomes zinātnes apakškomisijas darbā. Tika atbalstīta arī ideja par scientiologu grupas izveidi. Prezidija sekretariātam uzdots regulāri sniegt zinātnes apakškomisijai informāciju par nozīmīgākajiem zinātniskajiem sasniegumiem Zinātņu akadēmijā, kā arī par Prezidija zinātniski organizatoriskajiem lēmumiem.

**IGAUNIJAS, LIETUVAS UN LATVIJAS ZA PREZIDIJU  
KOPIGĀS SĒDES  
KOMUNIKĒ**

1990. gada 1. novembrī Rīgā notika Igaunijas, Lietuvas un Latvijas ZA Prezidiju kopīga sēde. Tika apspriesti jautājumi par Zinātņu akadēmijas un valsts attiecībām, ZA un augstskolu integrāciju, zinātnisko

pētījumu finansēšanas problēmas, kā arī savstarpējas sadarbības aktuālie jautājumi.

Parakstītajā protokolā pozitīvi novērtēts līdzšinējais Igaunijas, Lietuvas un Latvijas ZA kurss uz akadēmiskās dzīves demokratizāciju, zinātnes vadības sistēmas decentralizāciju, institūtu suverenitāti un pilnīgu autonomiju. Uzsverts, ka ZA institūti var brīvi izvēlēties sadarbības veidus ar citiem institūtiem, laboratorijām, universitāšu katedrām, uzņēmumiem. Institūti brīvi izvēlas finansēšanas avotus. Zinātnes finansēšanai jāizmanto dažādas programmas, fondi (arī citu valstu līdzekļi) un citi avoti. Ar garantētu budžeta finansējumu galvenokārt jānodrošina nacionālo zinātņu (valodas, literatūras, kultūras, vēstures) pētījumi. Nepieciešams kooperēt līdzekļus svarīgām Baltijas valstu programmām (ekoloģija, Baltijas jūra, informācijas sistēma u. c.).

Sanāksmes dalībnieki akcentēja akadēmiskās un universitāšu zinātnes pakāpeniskas integrācijas svarīgumu. ZA un augstskolām jāapvieno vairākas savas funkcijas, jārada integrētas struktūras studentu un zinātnes kadru sagatavošanā.

ZA Prezidiji iesaka Baltijas valstīs ieviest zinātnisko grādu un nosaukumu jaunu sistēmu.

Sēde atbalstīja ZA prezidentu piedalīšanos jaunizveidotajā ZA prezidentu padomē ar noteikumu, ka tiek ievērota katras akadēmijas patstāvība un līdztiesība.

Sēdē tika apspriesti akadēmiju nodaļu un institūtu tiešas sadarbības paplašināšanas iespējas, jautājums par starprepublikāniskā centra izveidi Baltijas reģiona (dabas, kultūras, vēstures u. c.) problēmu izpētei. Pieņemts lēmums par regulāru informācijas apmaiņu.

Sēdes darbā piedalījās Latvijas parlamenta un valdības pārstāvji.

**Mārtiņš Beķers,**  
akadēmiķis

**LATVIJAS ZINĀTNIĒKU TIKŠANĀS AR PASAULES PĀRTIKAS  
KOMISIJAS LOCEKĻIEM**

Tāda komisija pastāv. To vada viens no «zaļās revolūcijas» iniciatoriem un vadoņiem — Indijas zinātnieks, Starptautiskā lauksaimniecības centra goda direktors M. S. Svaminatans. «Pasaule un pārtika» komisijas sastāvā ir daudzu valstu ievērojamākie speciālisti — zinātnieki, bijušie valstsvīri, to vidū Kanādas ilggadējais lauksaimniecības ministrs E. F. Velans, Starptautiskā mātes un bērna fonda prezidente, ASV kādreizējā prezidenta Kartera dzīvesbiedre Rozalīna Kartera kundze, Apvienoto Nāciju organizācijas sekretāra asistents Lals Jajavardena, Vispasaules pārtikas programmas direktors rīkotājs D. Ingremss u. c.

Šie pieredzējušie un visai autoritatīvie cilvēki apvienojušies, lai apspriestu un rastu racionālākos ceļus visas pasaules cilvēku nodrošināšanai ar pārtiku, vienlaikus cīnoties par mieru, cilvēku tiesībām un bērnu laimi.

Sogad, no 3. līdz 6. novembrim, kārtējā komisijas sēde bija paredzēta Maskavā. To organizatoriski nodrošināja padomes loceklis PSRS Lauksaimniecības zinātņu akadēmijas prezidents, mums republikā labi zināmais akadēmiķis Aleksandrs Ņikonovs. Pēc akadēmiķa A. Ņikonova un Latvijas pastāvīgā pārstāvja Maskavā Jāņa Petera iniciatīvas, 3. novembrī tika organizēta diskusija «Cilvēka suverenitāte apkārtējā vidē». Uz tikšanos ar šo komisiju, lai piedalītos diskusijā, bija uzaicināta Latvijas Zinātņu akadēmijas delegācija. To vadīja prezidents akadēmiķis Jānis Lielpēteris. Delegācijas sastāvā — viceprezidents Uldis Viesturs, kā arī korespondētājlocekle Aina Blinkena un šo rindu autors.

Atklājot tikšanos, akadēmiķis J. Lielpēteris pasniedza Latvijas Zinātņu akadēmijas goda locekļa diplomus akadēmiķim A. Ņikonovam un profesoram V. Toporovam. J. Peters savā uzrunā klātesošajiem izklāstīja republikas valdības un parlamenta viedokli par Latvijas neatkarības atgūšanas centieniem. Professore A. Blinkena skaidroja latviešu tautas likteņgaitas, runāja par kultūras un latviešu valodas stāvokli un draudiem, kādi radušies pēc republikas neatkarības zaudēšanas 1940. gadā.

Mēs ar akadēmiķi U. Viesturu mēģinājām atainot katastrofālo stāvokli republikas ekonomikā un ekoloģijā. Pierādījām, ka neatkarīgajā Latvijā ar lopkopības produktiem mūsu lauksaimniecība varēja konkurēt ar Dāniju, bet īpašuma nacionalizācija un staļiniskā kolektīvizācija faktiski iznīcinājusi zemniecību un lauksaimniecisko ražošanu novedusi nožēlojamā stāvoklī. Daudzās republikas vietās ekoloģija ir katastrofālā stāvoklī.

Izvērsās interesanta diskusija par neatkarības atgūšanas un ekonomikas pacelšanas ceļiem. Vairāki komisijas locekļi izteicās par nepieciešamību lauksaimniecības atjaunošanai saistīt ar ekoloģisko problēmu risināšanu. Šajos jautājumos Latvijas zinātnieki var cerēt uz finansiālu atbalstu un piedalīšanos starptautiskā programmā. Kanādas lauksaimniecības eksministrs E. Velans uzaicināja mūsu republikas speciālistus apmeklēt Kanādu, bet asociācijas «Eiropa — zemes pulss» direktors B. Volkers savukārt solīja rast iespēju republikas zinātniekiem piedalīties starptautiskā programmā par lauksaimniecības ekoloģiju. Svarīgākais tikšanās rezultāts — patiesa informācija ietekmīgiem cilvēkiem no visas pasaules par stāvokli Latvijā un jauni kontakti turpmākai sadarbībai.

Jānis Kristapsons,  
ZA Prezidija galvenā zinātniskā  
sekretāra vietnieks

### MODERNĀ SCIENTIOLOĢIJA UN PADOMJU ZINĀTNES PĀRBŪVE

No š. g. 10. līdz 13. oktobrim Kijevā notika kārtējais 13. Kijevas simpozījs scientioloģijā un zinātniski tehniskajā prognozēšanā — šoreiz ar starptautiska pasākuma statusu un nosaukumu «Modernā scientioloģija un padomju zinātnes pārbūve». Simpozija darbā piedalījās apmēram 300 zinātnieku — faktiski no visām pašreizējām PSRS republikām, kā arī samērā liela delegācija no Ķīnas un pa dažām pārstāvim no Polijas, Čehoslovākijas, Vācijas, Dienvidslāvijas, Meksikas u. c. valstīm, kā arī pārstāve no UNESCO.

Simpoziji ar padomju zinātnieku piedalīšanos Kijevā līdz šim notika ik pa diviem gadiem, sākot no 1966. gada. Ukrainas PSR Zinātņu akadēmijas sastāvā darbojas B. Dobrova Zinātniski tehniskā potenciāla un zinātņu vēstures pētījumu centrs (apmēram 70 cilvēku). Otrs lielākais kolektīvs, kas bija pārstāvēts simpozijā, — PSRS ZA Dabaszinātņu un tehnikas vēstures institūts (Maskava). Simpozija darbā aktīvi piedalījās Ukrainas PSR ZA vadītāji (viceprezidents V. Kuhars un galvenais zinātniskais sekretārs B. Stognijs).

Simpozijā bija trīs plenārsēdes, darbs ritēja piecās sekcijās, trijos apaļajos galdos. Pēc simpozija slēgšanas notika Scientioloģijas un zinātnes attīstības veicināšanas starptautiskās asociācijas dibināšanas kongress.

Simpozijā atklāti runāja par padomju zinātnes atpalcību un mēģināja rast izeju no tās. Īsumā par dažiem ieteikumiem. Vispirms jāpārvērtē padomju zinātnes potenciāla stāvoklis — tā kvalitāti nevar mērīt ar zinātņu doktoru un kandidātu skaitu. Svarīgi ir atbrīvot zinātņi no ideoloģiskā piesārņojuma. Pārejas apstākļos uz tirgus ekonomiku jārada bezpeļņas

zinātniskās organizācijas (teorētiķiem), neatkarīgas ekspertu padomes. Vajadzīgi pētījumi zinātnes politikas jomā — jāizmanto politoloģijas metodes zinātnes politikas pamatu formulēšanai. Ieteikts samazināt zinātniski tehniskās prognozēšanas kompleksās programmas «vērienīgumu» un atstāt tajā tikai galvenās koncepcijas, par prognozēm slēgt līgumus. Faktiski visiem zinātniekiem jānodarbojas ar prognozēšanu (kā konsultantiem, ekspertiem). Strauji jāmodernizē zinātniski tehniskās informācijas sistēma tirgus ekonomikas apstākļos.

Notika apaļais galds «Jaunie uzskati par starptautisko zinātniski tehnisko sadarbību un «smadzeņu noplūdes» problēmu». Pašreizējos apstākļos «smadzeņu noplūde» jāuztver kā nenovēršama parādība; pareizi ir uzturēt ar aizbraucējiem labvēlīgus un ciešus kontaktus — tad ir varbūtība, ka pēc laika daudzi no viņiem var arī atgriezties dzimtenē. Apaļā galda dalībnieki atzinīgi vērtēja darbu, kas paveikts Latvijā emigrācijas inteligences apzināšanā un tās tuvināšanā dzimtenei.

Notika arī apaļie galdi par zinātņi savienotajās republikās suverenitātes apstākļos, kā arī par fundamentālo pētījumu organizēšanas aktuālajām problēmām. Ukrainas PSR ZA viceprezidents V. Kuhars piedāvāja shēmu, saskaņā ar kuru republika vispirms iemaksā naudu vissavienības fondā un pēc tam faktiski šo pašu iemaksu saņem atpakaļ. Šāda shēma izraisīja iebildumus: kāpēc vajadzīga naudas sūtīšana uz centru un atpakaļ, pareizāk būtu vissavienības fondā izdarīt iemaksas tikai kopīgu programmu realizēšanai, kā arī piedalīties starptautiskos konkursos.

Simpozija dalībnieki ar lielu interesi uztvēra informāciju par pārkārtojumiem Latvijas un Igaunijas zinātnē, novērtējot to kā pirmo mēģinājumu PSRS zinātnē pāriet uz tirgus ekonomiku. Taču bija arī negatīvi izteikumi: «Centra diktāts tiek nomainīts ar republikas diktātu», «Kur ir garantija, ka kāds izcils zinātnieks nepaliek bez granta?». Aplūkojot fundamentālo pētījumu organizēšanas problēmas, dalībnieki izdarīja divus galvenos secinājumus — fundamentālajā zinātnē nav pieļaujama monopolizācija (pastāv varbūtība, ka par monopolistiem kļūst fonds un štata eksperti) un tāpēc ir vajadzīgi daudzi un dažāda līmeņa finansēšanas fondi. Pašlaik PSRS zinātnes atpalcības dēļ nav iespējams attīstīt visus fundamentālās zinātnes virzienus. Tika atzīmēts, ka fundamentālā zinātne ir daļa no tautas garīgās kultūras. Vadošajās pasaules valstīs fundamentālajai zinātnei pašlaik atvēl 12—15% visu izdevumu zinātnei, PSRS pagaidām ir tālu no šī līmeņa.

Ēvalds Mugurēvičs,  
ZA korespondētājloceklis

### VĒSTURNIEKI TIKĀS AUSTRIJĀ

Izmantojot Austrijas Zinātņu akadēmijas ielūgumu, šogad no 9. līdz 12. oktobrim piedalījās starptautiskajā kongresā «Kontakti un ikdienas dzīve vēlajos viduslaikos un jauno laiku sākumā». Kongresā bija ieradusies vairāk nekā simt zinātnieku no 15 valstīm. Referēja 19 zinātnieku.

Kongresa dalībnieki aktīvi interesējās par Eiropas kultūras savstarpējo sakaru problēmām. Dominēja temati, kas saistīti ar Vācijas viduslaiku vēsturi — arheoloģisko datu nozīme sakaru pētniecībā, pārvietošanās iespējas, pasts, mērs un svars, signalizācija u. c. Referātu saturu uztvert palīdzēja pirms kongresa iespiestās tēzes, kuras publicēja starptautiskās biedrības «Viduslaiku ikdiena» (*Medium Aevum Quotidianum*) informatīvais biļetens.

Mans referāts kongresā — «Daži kultūras sakaru aspekti Baltijā 13.—16. gs., izmantojot arheoloģijas materiālus». Piedalījās biedrības «Viduslaiku ikdiena» gadskārtējā sēdē, kur sprieda par nepieciešamību izdot īsu enciklopēdiju angļu valodā par Austrumeiropas viduslaiku vēsturi — «No Livonijas līdz Horvātijai 6.—16. gs.».

Pēc kongresa iepazīnos ar Austrijas galvaspilsētas muzejiem un bibliotēkām. Vācu ordeņa arhīvā ieguvu materiālus par Livonijas ordeņa pilīm. Vīnes universitātē iepazīnos ar arheoloģijas centra darbu tematiku un senvēstures mācīšanu.

Austrijas ZA Viduslaiku materiālās kultūras pētniecības institūts (*Institut für mittelalterliche Realienkunde Österreichs*) ik pārgadus rīko starptautiskus kongresus. Šo kongresu materiāli parasti jau pēc gada nonāk lasītāju rīcībā. Pie interesantākajiem izdevumiem pieder darbi — «Rakstīto avotu nozīme materiālās kultūras pētniecībā» (1977), rakstu krājumi par Eiropas klosteru, dižciltīgo un zemnieku materiālo kultūru (1980, 1982, 1984) u. c. Šie izdevumi lieti noder viduslaiku perioda pētniekiem.

**Jānis Graudonis,**  
vēstures zinātņu doktors

### SOMUGRU STARPTAUTISKO KONGRESU IZVERTEJOT

Augusta beigās Ungārijas pilsētā Debrecenā notika septītais starptautiskais somugru kongress. Tajā piedalījās 888 delegāti no 26 pasaules valstīm. Lielākās delegācijas: no Padomju Savienības — 293 zinātnieki, Ungārijas — 187, Somijas — 183, no Igaunijas — 104. Šajās delegācijās pamatā bija zinātnieki — somugru tautu piederīgie. Patikami, ka par patstāvīgu valstu delegātiem tika uzverti trīs Lietuvas un četri (K. Boiko, R. Deņisova, L. Dumpe un J. Graudonis) Latvijas Republikas zinātnieki.

Kongresa organizētāji bija izlēmuši dot iespēju runāt visiem tiem delegātiem, kas bija pieteikuši referātus un aizsūtījuši tēzes. Tāpēc darbs bija organizēts četrās plenārsēdēs (24 ziņojumi), astoņos simpozijos (75 ziņojumi) un četrās pamatsekcijās (lingvistikas, folkloras — etnoloģijas, literatūras un vēstures sekcijā), izdalītajā 21 apakšsekcijā (483 ziņojumi). Plenārsēžu referātu teksti tika publicēti pilnā apjomā, publicētas arī referātu tēzes.

Referātu saturs aptvēra somugru tautu vēsturi līdz pat mūsu dienām, materiālās un garīgās kultūras problēmas, dažādu tautu savstarpējos kontaktus un to sekas. Referātos, kas skāra Baltijas reģionu, galvenā uzmanība tika pievērsta baltu un somugru etnisko masīvu saskarei, to mijiedarbībai, valodai, dažādām tradīcijām, materiālās kultūras u. c. jomām. Daļa šo referātu bija interesanti arī baltu tautu etniskās vēstures skaidrojumam. Piemēram, par somu valodās konstatējamiem aizguvumiem no baltu valodām, par lībiešu vēstures un valodas jautājumiem u. c.

Kongresā atbalsojās laikmeta gars — Austrumeiropas politisko notikumu gaisotne. Daudzi referenti, īpaši tie, kas bija atbraukuši no Padomju Savienības ziemeļu rajoniem, kur dzīvojušas un vēl dzīvo mazās somugru cilmes tautas, savos ziņojumos skāra šo tautu stāvokli pašreizējā situācijā un to izdzīvošanas jautājumu. Un kā to lai neskartu, ja pēc 1979. gada tautskaites datiem, piemēram, plaši pazīstamās ņencu tautas palicis tikai 29 894 cilvēki, evenku — 12 523, bet eskimosu vairs tikai 1510, ketu — 1122, jukaginu — 835, aleutu — 546. Liels rūgtums par pagājušo laiku notikumiem un satraukums par šodien skanēja šo tautu dēlu sacītajā. Runās izskanēja gandarijums par to, ka pašlaik somugru problēmas

pasaulē pēti ap 130 zinātniskajos centros, vienlaikus bija arī bažas, ka ar plašajiem pētījumiem vien vairs nepietiek. Pētījumu pamatā ir pagātnes problēmas. Bet mūsu dienās, kad Austrumeiropai pāri veļas tautu atmodas vilnis un lielākās un mazākās tautas atdzimst savas nacionālās piederības apziņā, kad atklāts kļuvis daudzu tautu izdzīvošanai kritiskais stāvoklis, absolūti nepieciešams ir meklēt tos ceļus un rīcību, kas nodrošinātu visu somugru tautu izdzīvošanu. Sevišķi kritisks ir Sibīrijas ziemeļu apgabals dzīvojošo somugru tautu stāvoklis, jo to tradicionālo dzīves veidu degradējuši socialisma celtniecības pasākumi, smagi skāruši deportāciju un pārkrievošanas viļņi. Mazskaitlīgās tautas dzīvo plašās teritorijās, dažkārt pat jaukti ar citām grupām; tas veicina šo tautu asimilāciju. Tā jaukti dzīvo evenki ar jakutiem, daudz ir ienākušo krievu, kas ieņem vadošos amatus un piekopj pārkrievošanas politiku. To atbalsta vidējā un augstākā līmeņa birokrātija.

Pēc Sibīrijas somugru tautu pārstāvju ierosmes, kongresā pieņēma aicinājumu Padomju Savienības valdībai gādāt par to, lai radītu mazo somugru tautu izdzīvošanai, viņu kultūras un valodas saglabāšanās un attīstības nodrošināšanai nepieciešamos apstākļus. Daudzas tautiņas ir jau izzudušas, un tas ir neaizstājams zaudējums cilvēces kultūrā. Turpmāk tas nedrīkst notikt.

Bez šīs tēmas, kas kongresā izskanēja ar pamatotu satraukumu, bija svarīgi izjust to pozitīvo, ka somugru tautu vēstures, kultūras u. c. jautājumu izpēte kļuvusi par nozīmīgu objektu pasaules zinātnē. Un starptautiskie kongresi šādā situācijā kļūst par nepieciešamību. Šajā kongresā tika konstatēts līmenis, kas sasniegts somugru tautu dažādo problēmu pētniecībā. Pasaules zinātniekiem tā bija satikšanās, domu un viedokļu apmaiņas, arī darbības koordinācijas vieta. Atrāsītā entuziasma un radošā darbīguma gaisotne deva spēku un stimulu nākamo gadu darbam.

Iejūtoties somugru kongresa darba garā un saprotot šāda foruma nozīmi, — liela etniska masīva visdažādāko vēstures un kultūras jomu izpētē, — rodas jautājums, kā ir ar baltu etniskā masīva likteņu skaidrošanu? Tāpat kā ar somugru tautu problēmu izpēti, ir arī ar mums apkārt dzīvojošo slāvu tautu dzīves izziņāšanu. Ir notikuši jau pieci starptautiski slāvu arheoloģijas kongresi, plašā apjomā dažādos pasaules zinātniskajos centros risinās lielā slāvu etniskā masīva valodu, etnogrāfiskie u. c. pētījumi.

No publikācijām zināms, ka daudzu pasaules valstu zinātnieku uzmanība piesaistīta baltu etniskā masīva problēmu izpētei. Bet, neraugoties uz to, ka dzīvo vēl divas baltu tautas — lietuvieši un latvieši, ka šo tautu zinātnieki daudz dara baltu likteņu skaidrošanā, trūkst pilnīgāka pārskata par to, kur, kas un kādas problēmas par baltu tautām pasaulē pēti. Nav visus šos pētniekus vienotība, informējoša centra, kā arī droša priekšstata par dažādu nozaru izpētē sasniegto līmeni.

Rīgā un Viļņā notiek baltu etniskās vēstures konferences, bet tajās līdz šim piedalījušies galvenokārt tikai Latvijā un Lietuvā strādājošie pētnieki. Tas nosaka šo konferenču daļēju tematisko ierobežotību, zināmā mērā arī pētījumu līmeni. Par slāvu kongresiem zināmais un somugru kongresā vērotais rada pārliecību, ka ir pienācis brīdis, kad Latvijas un Lietuvas zinātniekiem jāatzīst, ka ir nepieciešams organizēt «Baltu starptautisko kongresu», kas aicinātu piedalīties visas pasaules baltu etnisko masīvu skarošo problēmu pētniekus.

Esmu pilnīgi pārliecināts, ka šāds kongress ir absolūti nepieciešams, lai vienotu visus baltu pētniekus, lai ar to celtu šādas pētniecības aktualitāti un līmeni, lai stiprinātu Latvijas un Lietuvas zinātnieku radošo potenciālu un vēl dzīvojošo baltu tautu pašapziņu, tāpēc aicinu Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta un Valodas un literatūras institūta zinātniekus sākt Baltu starptautiskā kongresa organizēšanu. Kongresa saukšana nebūtu sevišķi vilcināma. Tam vajadzētu notikt 1992. gadā Rīgā.

Jānis Kļava,  
LZS Valdes loceklis

### LATVIJAS ZINĀTNIĒKU SAVIENĪBĀ

Pēc vasaras atvaļinājuma 6. septembrī atsāka darbu LZS Valde. Tika apstiprināti LZS pārstāvji Latvijas Kultūras padomē (A. Buiķis, J.-R. Kalniņš un A. Krēsliņš). J. Prikulis informēja par Baltijas institūta veidošanās norisi un brošūras «Who owes whom» (Latvijas un PSRS savstarpējie parādi) iznākšanu. Krievu valodā brošūra iznāks tuvākajā laikā. R. Rikards ziņoja par žurnāla «Revue Baltique» izdošanas gaitu un sponsoriem — LU, RTU, Kultūras fondu, Latvijas ZA. Ierosināja parūpēties par parakstīšanos un reklāmu.

13. septembrī notika Padomes sēde. O. Dzenītis informēja par konferenci «Latviešu nācijas izredzes» (tā notika 28. septembrī) un izdalīja ielūgumus. E. Grēns informēja par U. Bluķa (Bruklina, ASV) ierosinājumu rīkot starptautisku konferenci par Baltijas pieredzi miermīlīgiem līdzekļiem atgūt neatkarību. Nolēma noskaidrot augstskolu un zinātnisko institūtu viedokli par šādas konferences lietderību.

A. Krēsliņš ziņoja par Vispasaules Latviešu zinātņu kongresa sagatavošanas gaitu. Organizācijas komitejā darbojas ap 70 cilvēku no Latvijas un tikpat daudz no trimdas. Sakarā ar Toronto Dziesmu svētkiem kongresu pārceļ — tas notiks vienu nedēļu vēlāk (no 12. jūlija). Referātu tēzes iespiedīs Rietumos, tāpēc ir iespēja to iesniegšanas laiku pagarināt līdz 1991. g. 1. janvārim.

I. Vitols asā formā iesniedza interpelāciju, lai noskaidrotu iemeslus, kuru dēļ presē nav publicēts LZS Padomes lēmums par Zinātņu akadēmiju. J. Kļava paskaidroja, ka jau aprīlī J.-R. Kalniņa, J. Dzelmes un viņa paša parakstītā publikācija «Latvijas Zinātņu akadēmija: kad pienāks pārmaiņu laiks», kas pauž Padomes viedokli šajā jautājumā, tika iesniegta avīzei «Latvijas Jaunatne». Taču minētā avīze šo rakstu vēl joprojām nav publicējusi, toties tas ir parādījies «Zinātnes Vēstneša» 6. numurā.

Padome par Ārējo sakaru komisijas koordinātoru iecēla J. Kļavu (J. Kotomina vietā). LU Fizikālās elektronikas katedrā turpinās darbu Ārējo sakaru informācijas centrs (tālrunis 224612). J. Kļava ziņoja, ka pēc vienošanās par akadēmisko apmaiņu ar Gēteborgas Karalisko biedrību uz Zviedriju nosūtītas sešas Latvijas zinātnieku lietas (to, kuri bija pieņemti līdz 1. septembrim). Atbildes gaidāmas tuvākajā laikā. Viņš pastāstīja arī par Dziesmu svētku laikā radušos iecerī — sarīkot Minsterē konferenci par Latvijas augstākās izglītības reformu un iespējām iekļauties Eiropas sistēmā. Konference notiks 1991. gadā no 1. līdz 9. aprīlim.

Žurnāla «Zinātne un Mēs» redaktors A. Dārziņš runāja par finansējuma problēmām, papīra trūkumu u. c. Viņš lūdza palīdzēt, lai tiktu organizēta Rietumu firmu reklāma, kā arī sagādāts redakcijas vajadzībām daters.

Nobeigumā E. Grēns ierosināja veikt sagatavošanas darbus LZS otrajam kongresam. To nolēma sasaukt nākamā gada sākumā.

Valdes sēdē 27. septembrī apsprieda Vispasaules Latviešu zinātņu kongresa sagatavošanas jautājumus. E. Grēns informēja par to, ka asociācija (AABS) vēlas atvērt Rīgā savu Baltijas biroju. Telpas tam varētu piešķirt Latvijas ZA augstceltnē. Sadarbībai ar AABS Baltijas biroju ieteica V. Ivbuļa, M. Kūles, J. Stradiņa un V. Zariņa kandidātūras. Sakarā ar PSRS izgudrojumu likuma izstrādāšanu tika apspriests, vai Latvijai arī būtu vajadzīgs šāds likums. J. Kļava informēja par paredzamo Latvijas delegācijas braucienu uz Vāciju, lai slēgtu līgumu par akadēmiskajām apmaiņām.

11. oktobra LZS Padomes sēdi vadīja J. Dzelme. Padome noklausījās informāciju par Vispasaules Latviešu zinātņu kongresu. Paredzams, ka no Latvijas kongresā dalību ņems ap 700 cilvēku, bet no trimdas ap 300. A. Kreitūsim un J. Grāvītim uzdeva izveidot Rīcības komiteju, bet A. Krēsliņam — turpināt vadīt Programmas komiteju. Ierosināja Rīcības komitejai sastādīt kongresa tāmi un griezties ar to pie valdības.

J. Dzelme ziņoja par LZS otrā kongresa sagatavošanu un ierosināja pielekties darbam Rīcības komitejā. Tika izvirzīts arī jautājums par Latvijas zinātnieku nodrošinājumu ar informāciju, par datorinformācijas sistēmas ieviešanas lietderību no ekonomiskā viedokļa. Valdei uzdeva izstrādāt šo jautājumu.

J. Vaivads informēja par Latvijas Zinātnes padomes darbu. Viņš ierosināja paplašināt tās funkcijas un panākt zinātnes budžeta neaizskaramību. Paredzamais budžeta apjoms 1991. gadam ir 49 miljoni rubļu.

E. Gudriniece ierosināja izstrādāt un pēc tam darīt sabiedrībai zināmu LZS Padomes oficiālo viedokli par zinātnisko grādu un nosaukumu sistēmu Latvijas Republikā. Šo jautājumu izskatīs nākamajā Padomes sēdē.

11. oktobrī Viļņā notika arī Lietuvas Zinātnieku savienības Padomes sēde. Asociācijas «Balticum» ietvaros uz to bija ieradušies no Igaunijas P. Sāri, no Latvijas B. Rīvža, V. Zariņš un J. Kļava. Notika pieredzes apmaiņa zinātnes organizēšanas un finansēšanas jomā.

Igaunijā jau sākušas darbu Zinātnes padome, kā arī Zinātnes fonda padome (pēdējā būtībā ir mūsu LZP analogs). Taču igauņi šoreiz, izrādās, ir konservatīvāki par mums, nolemdami zinātnisko iestāžu «bāzes» finansēšanai iedalīt 80% visa zinātnes budžeta, tikai 20% atstājot tēmu konkursam (pie mums — līdz 100%!). Pārsteidzoši, taču viskonservatīvākie pagaidām ir lietuvieši, kam nekāds LZP analogs vēl nav izveidots un finanses zinātniskajiem pētījumiem turpina dalīt valdība. Toties pie valdības tur izveidots Zinātnes un studiju departaments, kas pilnīgi pārņēmis savā aprūpē gan zinātniskās iestādes, gan augstskolas. Šā departamenta funkcijas lielā mērā sakrīt ar tām, kuras LZS koncepcijā par zinātnes organizēšanu Latvijā bija iecerēts uzticēt Zinātnisko pētījumu centram pie Ministru Padomes.

Liekas, būtu lietderīgi padomāt par šāda departamenta radīšanu arī Latvijā. Jo diez vai sistēma, kurā zinātni koordinē LZP, bet akadēmiskās studijas pārrauga Izglītības ministrija, palīdzēs novērst augstākās izglītības nošķirtību no zinātniskajiem pētījumiem.

Jānis Vējš,  
ZA Filozofijas un tiesību institūta  
direktora vietnieks zinātniskajā darbā

### PAR ZINĀTNISKO GRĀDU PIEŠĶIRŠANU

ZA Prezidija sēdē nācās klausīties komisijas ziņojumu par priekšlikumiem jaunas akadēmisko grādu piešķiršanas sistēmas izveidošanai. Kaut arī sēdes dalībnieki komisijas piedāvāto projektu neakceptēja un izteica vērā ņemamus priekšlikumus tā uzlabošanai, palika iespajds, ka šajā jautājumā var tikt pieņemti visi nepārdomāts lēmums. Tam savukārt būtu grūti labojamas sekas, jo akadēmisko grādu sistēma, to nosaukumi ieiet sabiedrības apziņā kā konstants, grūti maināms lielums. Ja reiz tagad ir izdevība lauzt vecos stereotipus un izveidot jaunu modeli, tad darināsim to tādu, ko tuvākajā vai tālākajā nākotnē atkal nevajadzētu

lauzt un pārtaisīt. Garantija tāda stāvokļa sasniegšanai saistāma ar vispārpieņemtās pasaules prakses respektēšanu.

Komisijas principiālā kļūda, manuprāt, saskatāma divās premisās. Pirmkārt, nekādi nav pieņemama komisijas priekšsēdētāja izvirzītā tēze par to, ka izstrādājamai grādu sistēmai jāatspoguļo fakts, ka zinātnieks «visu mūžu mācās». Cilvēks, it īpaši zinātnieks, mācās — šī vārda pieņemtajā nozīmē — tikai apmēram līdz 30—35 (sliktākajā gadījumā — līdz 40) gadu vecumam. Tad «mācību laiks» ir beidzies un tam dabiski jāpāraug intensīvā radošā darbībā, kurai patiešām ideālā gadījumā vajadzētu ilgt «līdz mūža galam». Taču tā jau ir cita kvalitāte, te cilvēka radošai darbībai ir cits raksturs un tā nav mērījama ar «mācību» olekti. Otra aplamā premisa saistāma ar komisijas centieniem saglabāt kandidāta grāda nosaukumu, kas šādā nozīmē pasaules praksē (izņemot Padomju Savienību) nav pazīstams. Nemaz nerunājot par šī nosaukuma semantiku (par to presē izteikusies profesore A. Blinkena), pati galvenā nelaime ir tā, ka šis grāds, kas pēc savām prasībām, kā zināms, visumā atbilst attīstīto valstu doktora grādam, ievieš neiedomājamu jucekli tieši attiecībā ar šo valstu zinātniekiem un zinātniskajām iestādēm. Vienmēr jāskaidro šī grāda attiecības ar «mūsu» zinātņu doktora grādu, vienmēr ar neveiklības sajūtu jāizgaisina priekšstati par to, ka «mūsu» doktori ir kaut kādā veidā pārāki par «jūsejiem» utt.

Tāpēc visracionālākā grādu sistēma mūsu apstākļos būtu veidojama pēc trīsdaļīgās shēmas (nepievēršot uzmanību nebūtiskām modifikācijām šīs shēmas ietvaros, kas, starp citu, dažādās augstskolās un zinātniskajās iestādēs varētu arī atšķirties). Bakalaura grādu piešķir augstākā mācību iestāde par sekmīgi nobeigtu mācību kursu (iespējami varianti, kas saistāmi ar sekmju līmeni u. tml.). Maģistra grādu piešķir vai nu augstskola vai zinātniskās pētniecības iestāde par lielāka vai mazāka apjoma zinātniska darba izstrādi un aizstāvēšanu. (Tas varētu būt vai nu laba diplomdarba vai vārgākas kandidāta disertācijas līmenī, un izpildes termiņš varētu būt, sākot no 6 mēnešiem līdz 2 gadiem.) Trešā un pēdējā pakāpe saistāma ar tāda pētnieciskā darba izstrādi, kam ir zinātniskas jaunatklāsmes raksturs. Tā prasību diapazons neapšaubāmi būtu visai plašs, izpildes laiks varētu būt no 3 līdz 5 gadiem; iegūtais rezultāts būtu apzīmējams ar augstāko kvalifikāciju — doktora grādu. Ar šo grādu «mācekļa gadi», kad pretendents sava varēšana jāpierāda ar speciāliem darbiem, ir beigušies, un turpmāk zinātniekam sava kvalifikācija jāapstiprina ikdienas radošā darbā. Arī šajā posmā var tikt izmantoti dažādi formāli rādītāji, kas liecinātu par izaugsmi un sasniegumiem — gan laureātu tituli, universitāšu u. c. zinātnisko iestāžu goda grādi u. tml. Taču ātri rūkošais zinātnieka laiks nebūtu tērējams formālai savas kvalifikācijas apliecināšanai.

Izvirzās jautājums: ko darīt ar tiem, kas uz jaunās sistēmas starta brīdi jau ir doktoru diplomu īpašnieki, kuri iegūti pēc vecā modeļa? Atbilde: neko nedarīt! Ja kādu šis jautājums interesēs, katrā konkrētā gadījumā varēs apvaicāties, kad doktora grāds iegūts — «pirms» vai «pēc» attiecīgā gada, un izdarīt atbilstošus secinājumus. Vai vislabāk neizdarīt nekādus. Un viss. Tāpat pašreizējie kandidāti var palikt par kandidātiem (zinot, ka viņu kvalifikācijas līmenis tiek pilnīgi pamatoti pielīdzināts doktora nosaukumam) un praktiskajā darbībā vadīties no šādas atziņas. Taču, ja kāds īpaši vēlas, var censties aizstāvēt savu darbu (piem., monogrāfiju) pēc jaunā modeļa. Tikai tam vajag paredzēt minimālas birokrātiskas izdarības. Tāpat tam, kas vēlas tuvākajā nākotnē saņemt PSRS VAK kvalifikāciju, vajag radīt iespējas to iegūt.

Protams, ka visai grādu sistēmai jābūt akceptētai attiecīga parlamenta likuma līmenī un nodrošinātai ar starptautiskas tiesiskās atzīšanas garantijām.

Indra Zaure,  
ZA Fundamentālās bibliotēkas  
nodaļas vadītāja

## LATVIEŠU UN IGAUŅU BIBLIOGRĀFISKIE SAKARI 19. GADSIMTĀ

Mūsu dienās, kad daudzas Austrumeiropas, arī Baltijas tautas, pārdzīvo strauju nacionālās pašapziņas atdzimšanu, rodas nepieciešamība iedziļināties savas tautas vēsturiskās attīstības pretrunīgajās norisēs. Palielinās interese par nacionālās kultūras veidošanās un attīstības likumsakarībām. Nacionālā kultūra, protams, nevar pastāvēt un attīstīties izolēti no pasaules kultūras procesa. Arī Baltijas tautu kultūras vienmēr bijušas tieši vai pastarpināti saistītas ar tuvāko reģionu tautu kultūrām. Vispirms jau tās ir savstarpēji cieši saistītas, to nosaka mūsu tautu vēsturisko likteņu līdzība. Likumsakarīgi, ka Latvijā pēdējā laikā palielinājusies interese par lietuviešu un igauņu vēsturi un kultūru, un īpaši, par triju Baltijas valstu kultūru mijiedarbību.

Kultūras sakaru specifiska izpausmes forma ir bibliogrāfiskie sakari, kas zināmā mērā atspoguļo zinātnes un kultūras sakaru intensitāti starp tautām un valstīm. Tādējādi tie aplūkojami kontekstā ar attiecīgā reģiona zinātnes un kultūras attīstības tendencēm noteikā laikposmā.

19. gadsimtā trīs Baltijas guberņas — Igaunija, Vidzeme un Kurzeme — vēsturiskā un kulturālā ziņā veidoja vienotu cariskās Krievijas reģionu. Zinātnes un kultūras dzīves norises šajās guberņās bija savstarpēji saistītas.

Baltijas novads 18.—19. gs. kapitālisma attīstības ziņā bija viens no Krievijas visvairāk attīstītajiem apgabaliem. Baltijai bija lemta savdabīga vidutāja loma Krievijas kontaktos ar Rietumiem dažādās dzīves jomās. Labvēlīgie ekonomiskie apstākļi bija viens no cēloņiem straujajam zinātņu uzplaukumam Baltijā. Nodarbošanās ar zinātņi līdz pat 19. gs. 2. pusei bija Baltijas vāciešu privilēģija. Nacionālie un sociālie spaidi ilgu laiku neļāva pamatiedzīvotājiem — latviešiem un igauņiem attīstīt savu nacionālo kultūru un zinātņi. Lai gan baltvācu kultūra savā būtībā bija pasveša latviešu un igauņu tautas centieniem, tomēr nav pamata to uzlūkot kā viendabīgu un tikai reakcionāru parādību. Arī tajā cīnījās gan reakcionāras, gan progresīvas tendences. Baltijas vācieši ir savdabīga parādība Baltijas un arī Krievijas vēsturē, viņu kultūra sakņojās vietējos apstākļos. Nevar noliegt vācu kultūras darbinieku lomu kultūras un zinātnes sakaru nostiprināšanā starp Eiropas rietumiem un austrumiem. Baltijas vāciešu atstātais kultūras mantojums vēlāk kļuva par pamatu latviešu un igauņu nacionālo kultūru attīstībai, protams, atsijājot nepieņemamās ideoloģiskās nostādnes.

19. gs. 1. pusē tika dibinātas dažādas zinātniskās biedrības, kas laika gaitā uzkrāja zināmas pētnieciskā darba tradīcijas. Baltijas vēstures pētniecībā nozīmīgu ieguldījumu devusi 1834. gadā dibinātā Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība. Tās izveidošanās saistīta ar romantisma laikmeta pamodināto sabiedrības interesi par savas zemes pagātni. Rosīgākais biedrības darba posms attiecas uz laiku līdz 1. pasaules karam. Kaut gan biedrības centrs atradās Rīgā, tomēr tās pētnieciskais darbs bija saistīts ar visu toreizējās Baltijas reģionu.

Strauji palielinoties zinātnisko publikāciju skaitam, radās nepieciešamība šos izdevumus reģistrēt, aprakstīt un sistematizēt. Tādējādi veidojās priekšnosacījumi vēstures literatūras bibliogrāfijas attīstībai Baltijā. 19. gs. 2. pusē vēstures bibliogrāfija jau bija kļuvusi par vadošo virzienu nozaru bibliogrāfijā, tas savā veidā liecina par šīs zinātņu nozares popularitāti tālāka sabiedrībā.

Tā kā toreizējo Baltijas guberņu vēsture tika pētīta kā vienota un nedalāma Krievijas novada vēsture un šo guberņu zinātniskie centri bija savstarpēji saistīti, tad arī literatūra par Igauniju, Vidzemi un Kurzemi pēc tradīcijas tika bibliogrāfēta vienkopus. Līdz ar to Latvijas un Igaunijas netiešo bibliogrāfisko sakaru aizsākumi rodami Baltijas (Livonijas) vēsturei veltītajos bibliogrāfiskajos līdzekļos. Par latviešu un igauņu bibliogrāfiskajiem sakariem 19. gadsimtā, protams, var runāt tikai nosacīti, jo bibliogrāfisko rādītāju autori vairākumā gadījumu bija baltvācu vēsturnieki, un grāmatas latviešu un igauņu valodā sastādīja visai niecīgu daļu no šajos rādītajos ietvertās literatūras.

1848. gadā Tērbatā tika izdots Baltijas tiesību vēsturnieka Kārļa Paukera (1798—1856) sastādītais bibliogrāfiskais rādītājs «*Die geschichtliche Literatur der deutschen Ostsee-Provinzen Russlands seit dem Jahre 1836*». Rādītāju izdeva Igaunijas literārā biedrība, kas ieņēma nozīmīgu vietu igauņu nacionālās kultūras attīstībā. Bibliogrāfiskais rādītājs faktiski atspoguļo biedrības darbību vēstures zinātnes jomā no 1844. līdz 1847. gadam un bibliogrāfiskā apskata formā sniedz ziņas par triju Baltijas guberņu vēstures avotiem, dokumentiem, hronikām un zinātniskajām publikācijām. Rādītājā atspoguļotā literatūra ietver sevī interesantu faktoloģisko materiālu par Vidzemes, Kurzemes un Igaunijas muižnieku dzimtu ģenealoģiju, ar Baltijas novadu saistītu ievērojamu personu dzīves aprakstus un citus vērtīgus ziņas materiālus.

Nozīmīgu darbu Igaunijas un Latvijas vēstures un novadpētniecības bibliogrāfijā paveicis Karls Eduards Napjerskis (1793—1864) — poļu izcelsmes vēsturnieks, viens no Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības dibinātājiem. No K. E. Napjerska bibliogrāfiskajiem darbiem minams «*Verzeichniss der neu erschienenen Schriften zur Geschichte Liv-, Ehst und Kurlands, 1847—1855*», kas hronoloģiski turpina K. Paukera bibliogrāfisko rādītāju. Šis rādītājs var kalpot par palīglīdzekli daudzo Baltijas zinātnisko biedrību darbības un to savstarpējo sakaru izpētei. Bibliogrāfiskajā līdzeklī atspoguļota vēstures tematikai veltītā literatūra, kuras autori ir tādu tālaika zinātnisko centru locekļi kā Igaunijas zinātniskā biedrība, Kurzemes literatūras un mākslas biedrība un citi. K. Napjerskis dod katras biedrības zinātniskās darbības īsu raksturojumu, aiz tā hronoloģiskā secībā sniedzot grāmatu un rakstu bibliogrāfiskos aprakstus neatkarīgi no to izdošanas vietas un valodas.

Kā nozīmīgākais bibliogrāfiskais darbs vēstures bibliogrāfijas jomā minams Tartu universitātes docenta, vācu vēsturnieka Eduarda Vinkelmana (1838—1896) sastādītais sistemātiskais bibliogrāfiskais rādītājs «*Bibliotheca Livoniae historica*», kura pirmais izdevums nāca klajā Pēterburgā 1870. gadā, bet otrais papildinātais izdevums — 1878. gadā Berlīnē. E. Vinkelmanis paveicis lielu darbu, neatlaidīgi pētidams Igaunijas, Vidzemes un Kurzemes biedrību, kā arī vairāku ārzemju bibliotēku un arhīvu fondus, Rīgas, Berlīnes, Leipcīgas, Halles, Štutgartes ievērojamāko antikvariātu katalogus, kā arī privātās bibliotēkas. Tādējādi rādītājā ar izsmelto pilnīguma pakāpi apkopotas bibliogrāfiskas ziņas par Baltijas vēstures literatūru. Visai sīki izstrādātajā klasifikācijas shēmā īpaši izdalīta baznīcu un skolu vēsture, Baltijas guberņu tiesību vēsture, atsevišķu periodu vēsture, dažu guberņu un pilsētu, ģimeņu un dzimtu vēsture. Atsevišķas nodaļas atvēlētas Baltijas guberņu ģeogrāfijai un etnogrāfijai. Turklāt katras tematiskās nodaļas ietvaros autors centies atsevišķās rubrikās izdalīt literatūru par Igauniju, Vidzemi un Kurzemi. Interesanti, ka tādās nodaļās kā «*Vispārīgā vēsture*», «*Etnogrāfija*», «*Tiesību vēsture*» atspoguļoti arī izdevumi par citām valstīm un tautām kā Dāniju, Zviedriju, Poliju, Somiju u. c., kuru autori vai saturs tā vai citādi bijuši saistīti ar Baltiju. Galvenokārt bibliogrāfētas grāmatas un raksti no periodiskajiem izdevumiem un rakstu krājumiem vācu, poļu, franču un krievu valodā, bet nodaļās par Baltijas tautu etnogrāfiju un folkloru, kā arī dažās citās iekļautas arī pārdesmit grāmatu un rakstu igauņu un latviešu valodā. Te

atrodami tādu igauņu un latviešu intelīģences pārstāvju kā F. Kreicvalda, K. Biezbārža, K. Barona darbi gan latviešu un igauņu, gan vācu un krievu valodā.

Jauna pakāpe Baltijas vēstures literatūras bibliogrāfijas un arī Baltijas bibliogrāfisko sakaru attīstībā ir kārtējā bibliogrāfiskā rādītāja (gada-grāmatas) «*Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre...*» izdošana Rīgā, sākot ar 1881. gadu. Rādītāja pirmie divi laidieni 1881. un 1882. gadā faktiski ir atsevišķi novilkumi no K. Mettiga bibliogrāfiskajiem pārskatiem avīzē «*Rigasche Zeitung*».

Par kārtējo literatūras rādītāju «*Die livländische Geschichtsliteratur*» jau varam runāt kā par tiešu Igaunijas un Latvijas kultūras darbinieku sadarbību bibliogrāfiskā līdzekļa sagatavošanā. 19. gs. otrajā pusē paši igauņi un latvieši sāka sistemātiski pievērsties vēstures izpētei, literatūrai un valodniecībai, to nevarēja vairs ignorēt arī baltvācu kultūras aprindas. Līdz ar to vāciešu sastādītajos bibliogrāfiskajos līdzekļos arvien biežāk tika atspoguļota arī literatūra latviešu un igauņu valodā. No 1895. gada (līdz 1904. g.) atsevišķu nodaļu minētajā kārtējā literatūras rādītājā par gada laikā igauņu valodā publicētajiem darbiem Baltijas vēsturē sagatavoja igauņu kultūras darbinieks un teologs Vilems Reimans (1861—1917). Līdzīgi bibliogrāfiskie saraksti par literatūru latviešu valodā šajā pašā rādītājā parādījās dažus gadus vēlāk — 1899. gada laidienā par 1898. gada izdevumiem. Tos sagatavoja Vidzemes mācītājs Gothilfs Hilners (1862—1925). Jau minētais kārtējais vēstures literatūras rādītājs, tāpat kā citi tālaika bibliogrāfiskie līdzekļi, bija adresēts vācu intelīģences aprindām. Līdz ar to rādītāja pamatdaļā grāmatu un rakstu bibliogrāfiskie apraksti doti vācu valodā saīsinātā variantā, uzrādot tikai darba autoru un nosaukumu. Savukārt parindēs dots attiecīgā darba pilns bibliogrāfiskais apraksts oriģinālvalodā, t. i., igauņu vai latviešu valodā.

Saistībā ar vēstures literatūras bibliogrāfijas attīstību jāmin baltvācu vēsturnieka un ievērojamā arheologa Antona Būholca sastādītais rādītājs «*Bibliographie der Archäologie Liv-, Est- und Kurlands*». Rādītājs tapis pēc Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības lūguma sakarā ar 10. Baltijas arheologu kongresu 1896. gadā. Literatūra par Baltijas guberņu arheoloģisko izpēti daļēji atspoguļota arī iepriekš analizētajos vēstures bibliogrāfiskajos rādītajos. Tomēr tieši A. Būholca rādītājā vienkopus bibliogrāfētā arheoloģijas literatūra dod iespēju izsekot Igaunijas, Vidzemes un Kurzemes teritoriju arheoloģisko pētījumu attīstībai. Rādītājā uzņemta literatūra, sākot ar 1604. gadu. Tā kā ievērots hronoloģiskais kārtojuma princips, viegli izpētīt arī, kad, kā, ar kādiem pētījumiem Baltijas arheoloģiskajā apgūvē iesaistījušies latviešu un igauņu izcelsmes zinātnieki, jo rādītājā uzņemti arī darbi latviešu un igauņu valodā. Otrs izdevums šim bibliogrāfiskajam rādītājam bija 1914. gadā, tad tas tika publicēts A. Sprekelsena papildinātā variantā sakarā ar kārtējā — 16. Baltijas arheologu kongresa sasaukšanu.

Līdzīgā veidā kā vēstures bibliogrāfiskajos materiālos Baltijas provinču bibliogrāfisko sakaru iezīmes varam atrast arī dabaszinātnēm veltītajos literatūras rādītajos un sarakstos, kaut gan šīs nozares bibliogrāfija attīstījās daudz lēnāk.

Dabaszinātņu bibliogrāfijas veidošanās cieši saistīta ar Rīgas un Tērbatas dabas pētnieku biedrību darbību, tās, būdamas savstarpēji saistītas un pastāvīgi uzturēdamas zinātniskos kontaktus, paveica nozīmīgu darbu Igaunijas un Latvijas dabas izpētē. Šo biedrību rakstu krājumos laiku pa laikam tika ievietoti vērtīgi zinātniski raksti. Ar mērķi apkopot Baltijas dabaspētnieku veikumu noteiktā laikposmā šajos krājumos, sākot ar 19. gadsimta 50. gadiem, tika publicēti atsevišķi bibliogrāfiskie apskati vai literatūras saraksti par Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes floru un faunu. Piemēram, Rīgas Dabas pētnieku biedrības izdevumā «*Korrespondenzblatt des Naturforschervereins zu Riga*» 1854. gadā publicēts A. Būzes sastā-

dītais literatūras saraksts «*Übersicht der Naturhistorischen Literatur von Liv-, Kur- und Ehstland*». Sarakstā uzrādīta literatūra par klimatu Baltijas reģionā, tās floru, faunu un paleontoloģiju galvenokārt vācu un latīņu valodā. Savukārt Tērbatas Dabas pētnieku biedrība 1877. gadā laida klajā biedrības locekļa, Tērbatas botāniskā dārza direktora palīga Konstantīna Vinklera sastādīto literatūras un augu rādītāju «*Literatur und Pflanzenverzeichniss der Flora Baltica*», kas sākotnēji bija publicēts šīs biedrības rakstu krājumā «*Das Archiv für die Naturkunde Liv-, Ehst- und Kurlands*». Rādītājā atspoguļotā literatūra kārtota atbilstoši tālaika pieņemtajai augu sistematizācijai, nodaļas ietvaros — hronoloģiskā secībā. Tādējādi dota iespēja izsekot Baltijas novada augu valsts izpētes vēsturei. Lielu daļu bibliografētās literatūras veido raksti no Rīgas un Tērbatas zinātnisko biedrību izdevumiem. Līdz ar to Vinklera rādītājs sniedz arī zināmu priekšstatu par katras biedrības devumu botānikas nozarē.

Minētie bibliogrāfiskie rādītāji ar dažādu pilnīguma pakāpi atspoguļo iespieddarbu produkciju atsevišķās zinātņu nozarēs. Taču Baltijas zinātnes un kultūras vēstures apgūvē vērtīgu materiālu var sniegt arī atsevišķu personu atstātā kultūras mantojuma izpēte. Sai ziņā savu vērtību arī mūsdienās nav zaudējis K. Napjerska un J. Rekes biobibliogrāfiskais leksikons «*Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Ehstland und Kurland*». Rādītājā apkopotas ievērojamāko Baltijas zinātnes un kultūras darbinieku biogrāfijas līdz ar viņu publicēto darbu sarakstiem. Tādējādi «Leksikons» savdabīgā veidā atspoguļo Baltijas provinču zinātniskās un kultūras dzīves ainu no 16. līdz 19. gadsimtam. Rādītāja sistematiska analīze dod iespēju izsekot zinātnisko kontaktu attīstībai un kultūras darbinieku migrācijas procesiem starp Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes guberņām. No otras puses rādītājs labi parāda baltiešu pastāvīgos sakarus ar ārzemju, galvenokārt Vācijas, kā arī Krievijas zinātniskajiem centriem. Par to liecina kaut vai literatūras sarakstos minēto darbu izdošanas vietu plašā ģeogrāfija — Rīga, Jelgava, Tērbata, Rēvele, Pēterburga, Leipciga, Berlīne, Kēnigsberga utt.

Līdz ar pārmaiņām Krievijas ekonomiskajā un sabiedriski politiskajā dzīvē 19. gs. 50.—70. gadi iezīmīgi ar strauju latviešu un igauņu nacionālās kultūras uzplaukumu. Šis, t. s. pirmais atmodas laikmets, saistīts ar latviešu un igauņu zinātniskās inteligences veidošanos, nacionālās literatūras un grāmatniecības attīstību. Arī bibliogrāfija pamazām sāka atbrīvoties no baltvācu aizbildniecības. Līdz ar latviešu un igauņu grāmatu apgādu, veikalu un tipogrāfiju ražīgo darbību radās nepieciešamība apzināt un bibliografēt strauji augošo grāmatu produkciju nacionālajās valodās. Tā kā priekšplānā izvirzījās uzdevums katrai tautai vispirms apzināt un reģistrēt savu nacionālo literatūru, tad saprotams, ka 19. gs. 2. pusē vēl nevar runāt par kaut cik nopietniem mēģinājumiem pievērsties kaimiņu tautas literatūras bibliografēšanai, ne arī par latviešu un igauņu bibliogrāfu sadarbību. Atsevišķos gadījumos var runāt par baltvācu aizsāktās tradīcijas turpinājumu, bibliografējot literatūru par Baltijas provincēm novadpētnieciskā aspektā. Kā piemērs te minams jaunlatvieša, izcilā folklorista un dabaszinātnieka K. Barona sastādītais un 1868. gadā Pēterburgā izdots «*Ukazatel' sočineņij o korennih žitel'ah Pribaltijskovo kraja*».

K. Barons ir pirmais ievērojamākais latviešu tautības bibliogrāfs. Darbu pie sava bibliogrāfiskā rādītāja viņš aizsāka jau studiju gados Tērbatas universitātē, vākdams materiālus Universitātes bibliotēkas Baltikas fondā, kā arī strādādams Pēterburgas universitātes bibliotēkā. Bibliogrāfiskajā rādītājā hronoloģiskā secībā atspoguļotas grāmatas, raksti no periodiskajiem izdevumiem, kā arī rokraksti dažādās valodās par Baltijas novadu. Īpaša uzmanība tomēr veltīta literatūrai par Latviju un latviešiem. Rādītājā aptverts plašs literārais mantojums, sākot ar vecākajām Baltijas vēstures hronikām līdz 1867. gadam. Atšķirībā no baltvācu sa-

stādītājiem «Baltikas» literatūras rādītājiem K. Barona bibliogrāfiskajam darbam raksturīga principiāli jauna, kritiska ievirze atspoguļojamās literatūras novērtēšanā. Plašās anotācijas, kas pievienotas darbu bibliogrāfiskajiem aprakstiem, autors bieži vien izmanto, lai vērstos pret «kultūrtrēģeriskajām» nostādnēm, tas īpaši attiecas uz baltvācu pētījumiem Baltijas vēsturē. Bibliogrāfiskajā aprakstā darbu nosaukumi doti oriģinālvalodā līdz ar tulkojumu krievu valodā. Darba vērtību ceļ arī sniegtās norādes uz pirmavotiem, darbu vēlākajiem izdevumiem un tulkojumiem. Atšķirībā no baltvācu bibliogrāfiskajiem rādītājiem, kuros parasti izcelta literatūra par Baltijas muižniecības un bruņniecības vēsturi, K. Baronu interesē galvenokārt darbi par latviešu, igauņu un lietuviešu senatni, folkloru un etnogrāfiju.

K. Barona bibliogrāfisko rādītāju atzinīgi novērtējis lietuviešu zinātnieks, profesors Eduards Volters. Savā recenzijā viņš atzīmē, ka būtu nepieciešams turpināt K. Barona uzsāktu darbu, tomēr līdz 19. gs. beigām tas palika vienīgais šāda veida bibliogrāfiskais līdzeklis.

Aplūkojot Latvijas un Igaunijas bibliogrāfiskos sakarus 19. gadsimtā, protams, nevar runāt par kādu sistēmu vai mērķtiecīgi veiktu darbu šajā jomā. Šajā periodā varam saskatīt atsevišķas netiešo bibliogrāfisko sakaru iezīmes. Tā laika bibliogrāfiskajos līdzekļos bibliogrāfiskie sakari izpaužas galvenokārt vienā aspektā — bibliografējot literatūru, kas pēc satura attiecas uz visām trim Baltijas guberņām, kā arī viena bibliogrāfiskā rādītāja ietvaros uzrādāt darbus, kas izdoti Latvijas un Igaunijas teritorijā. Šādu ievirzi noteica vēsturiskie apstākļi un Baltijas guberņu administratīvais stāvoklis cariskās Krievijas ietvaros.

Vēsturiskās situācijas dēļ galvenie nopelni šajā jomā līdz pat 19. gs. beigām pieder baltvācu kultūras darbiniekiem. Vienlaikus bibliogrāfisko sakaru veidošanās saistīta ar dažādu zinātnisko biedrību darbību tagadējās Latvijas un Igaunijas teritorijā. Daudzi novadpētnieciska rakstura bibliogrāfiskie līdzekļi pildīja savdabīga kopsavilkuma funkcijas par tās vai citas biedrības zinātnisko darbu noteiktā laikposmā.

Par pašu latviešu un igauņu nopietnākiem mēģinājumiem veicināt bibliogrāfiskos sakarus var runāt tikai, sākot ar 20. gs. pirmajiem gadu desmitiem, kad nacionālajiem kadriem bija vadošā vieta Latvijas un Igaunijas zinātnes un kultūras dzīvē.

## Mirdza Gulbe

### RUNĀSIM UN RAKSTĪSIM LATVISKI!

Šā gada 15. oktobrī Valodas prakses dienas sanāksme ZA augstceltnē izskanēja ar motto «Par vienotu latviešu valodu pasaulē». Latvieši Rietumos un latvieši Austrumos, un latvieši savā dzimtenē. Visi divvalodības apstākļos. Kā savā referātā atzina ārzemju latviešu valodniece Dr. phil. Baiba Metzāle-Kangere, ārzemēs uzturēt latvietību kļūst arvien grūtāk. Ar cieņu un apbrīnu jānovērtē ārzemju latviešu pūles latviešu valodas saglabāšanā.

Ārzemju viešņai ausīs griezusies dzimtenes latviešu nepareizā valoda. Viņas secinājums: «Latvijā valoda nav vesela.» Un valodniece nosauca mums visiem zināmās, joprojām sastopamās valodas kļūdas: «pazvanīt» (pareizi: piezvanīt), priekšnieks «ir pie sevis» (pareizi: ir savā kabinetā), «par tik, par cik» (pareizi: tā kā) u. c. Mūsu valodnieki nemitīgi raksta par valodas kļūdām, taču tās nemazinās. Šķiet, ka Latvijas radio un TV jauzaicina pastāvīgā darbā kāds no Valodas un literatūras institūta darbiniekiem, kas tur ik dienas analizētu valodas kļūdas. Tad varbūt radiožurnālisti mums nepasniegtu šādu dialogu: «Liekas, šie ekonomikas likumi



nestrādā («nerabotajet»)! Intervējamais: «Jā, patiešām, tie nestrādā» (radio, 21. oktobrī). Arī Rīgas pilsētas izpildkomitejai būtu jālūdz palīgā kāds valodnieks t. s. ārpusresoru uzņēmumu nosaukumu veidošanā. Bažas par šiem nosaukumiem jau izteiktas «Rīgas Balsī», proti, ka liela to daļa neizcēlās «ne ar saprotamību, ne ar originalitāti, nedz ar latviskumu» («R. B.», 23. oktobrī).

Skatoties uz Rietumiem, jau parādās nosaukumi «Video Club», «Penguin». Bet, pieraduši pie Austrumiem, nemaz nejūtam, ka TV mums nesniedz subtītus latviešu valodā, ja runātājs atbild krieviski. Kamēr mums aizrāda ārzemju valodnieki, kā šajā prakses dienā. Esam pieraduši, un ZA grāmatvedības dokumentācija, kā arī Materiāli tehniskās apgādes komitejas pavadzīmes izdevniecībai «Zinātne» joprojām tiek rakstītas krievu valodā. Bet ZA augstceltnes ēdnīca lepojas ar divvalodību — mūs sa-gaida «stolovaja» (aizdurvē — «ēdnīca»).

Un gluži kā Maskavas pievārtē jūties, kad, braucot uz darbu, 11. trolejbusā klausies: «Sļedujuščaja ostanovka koņečnaja — centraļnij vokzall!» Tad rodas jautājums — vai tikai, sākot ar 1992. gada 5. maiju, sāksim pieprasīt latviešu valodas dabiskās tiesības — skanēt savā dzimtenē?

Valodu mistrojums kaitē, teica B. Metuzāle-Kangere. Par to varam pārliecināties ik uz soļa. Jauks puisītis trolejbusā jautā vecmāmiņai: «Vai tu gribētu braukt ar gaisa balonu?» — «Jā, jā, dēļiņ!» — «Vai tev neliekas, vecmāmiņ, ka tas ir, nu, nu ... opasno?» Bērns meklēja vārdu un ne- atrada.

Divvalodība ir pārejošs stāvoklis, atgādināja referente. Lai šis stāvoklis normalizētos par labu latviešu valodai, mums visiem par to jā-domā — vienmēr un visur jārunā, jāraksta un jāatbild latviski.

#### HRONIKA

Zinātņu akadēmijas kopsapulcē (6. decembrī) ievēlēja jaunus akadēmijas īstenos, goda, ārzemju un korespondētājlocekļus. Latvijas zinātnes elites saimei pievienojās 38 cilvēki.

Augstākajā zinātniskā prestiža pakāpē — par ZA akadēmiķiem — ievēlēti plaši pazīstami fiziķi Juris Zaķis un Kurts Švarcs, ķيميķis Marģeris Lidaka, informatiķis Ivars Bilinskis, materiālmehāniķis Jurijs Tarnopolskis.

Par ZA korespondētājlocekļiem ievēlēti juristi Andris Plotnieks un Jānis Vēbers, ekonomists Pēteris Zvidriņš, valodniece Daina Nitiņa, vēsturnieks Indulis Ronis, mediķis Ilmārs Lazovskis, ģeogrāfe Aija Melluma, biologi Gunārs Andrušaitis un Pauls Pumpēns, ķيميķi Gunārs Duburs, Jānis Freimanis un Ūldis Sedmalis, informatiķis Jānis Bārzdiņš, materiālmehāniķis Alberts Skudra, fiziķi Andrejs Siliņš un Edgars Siliņš.

ZA ārzemju locekļu pulkā ienāca: cietvielu mehāniķis, Nortvesternas universitātes (ASV) profesors Jānis Dundurs, fiziķis, Masačūsetsas Tehnoloģiskā institūta (ASV) profesors Jānis Melngailis, informatiķis, Kornela universitātes (ASV) profesors Juris Hartmanis, ķيميķis, Tenesijas universitātes (ASV) profesors, dzimis kārsavietis, Gļebs Mamontovs, bioģeokیمیķis, mikrobiologs un mežu ekoloģis, Jutas universitātes profesors Jānis Skujiņš, mediķis, Čikāgas universitātes (ASV) Asinsvadu ķirurgijas klinikas vadītājs Kristofers Kristaps Zariņš, tautsaimnieks Pasifika universitātes (ASV) profesors un Biznesa fakultātes dekāns Gundars Ķeniņš-Kings, jurists, Ķīles universitātes (Vācija) Tiesību fakultātes dekāns, dzimušais rīdzinieks Dītrihs Andrejs Lēbers un filologs, Flindersa universitātes (Austrālija) Humanitāro zinātņu nodaļas vadītājs, latviešu valodas gramatikas un valodniecības vēstures pētnieks Trevors Fennels.

Par ZA goda locekļiem kļuvuši rakstnieki Anšlavs Eglītis, Vizma Belševica, Miervaldis Birze un Jānis Peters, sociologs un jurists Pēteris Lejiņš, biopolimeru pētniece Magda Štaudingere-Voita, mākslas zinātnieks un pedagogs Romis Bēms, akvareļgleznotājs un stājgrafiķis Kurts Fridrihsons.

Bet ZA goda doktoru pulciņam (fiziķim Jāzepamam Eidusam, mediķei Veltai Brambergai, agronomam Imantam Gronskim un enerģētiķim Viktoram Grislīm) pievienojās erudītais Latvijas feodālisma perioda izziņātājs un Latvijas vēstures pirmavotu pēti-tājs Teodors Zeids.